Нарт делкäн бääдл

НЕГ МӨСЛГСН ТӨРҮР

Нарт сäйхн Болгарин хотä балгäсн — Софийд, декабрин 10-с авн 14 кӯртä, нег-негидäн экономическ дöнъ кӯрглгънä Советин (СЭВ) XII-ч сессий болв. Европин элчир болгсн социалистическ орн-нутгуд сессийд, экономикин, культурин болн наукин тоомсртä ӯлдäчир орлцсн эврäнь делегацсан йовуда. Сессийн кöдлмшт, тер мет бас, социализм тосджах, Азик дöрвн государствин — олн ämтнä Китайдин, Вьетнамин Демократическ Республикин, Корейин болн Монъголин шинджлäчир орлццхав.

Сессий деер, СЭВ-д орлцач орн-нутгуд хоорндк экономическ ни ӯлдлгынг цаарандн делгрӯлгынд их чинр зӯҗäх төрмӯдäр кӯҗндвр болв.

Сессийд орлцачир, цуттагъасн тӯрӯн болдж нег-негидäн экономическ дöнъ кӯрглгынä Советин уставин туск төрмӯдäр кӯҗндвр кецхäв. Одгä цаг кӯртä СЭВ-н ӯлдвринь, урдынь батлгдж авгдсн шинджрмӯд деер сӯрлгдж бääсмн, тедндн болхла, Советин ӯлдврин, кӯцäхäр тäвсн төрмӯднь, принципснь болн бӯрдäмджин кев-янзнь цääлгъгдж келгджäсмн. Болв организацин ӯлдвринг цаарандн делгрӯлäд, дакад тӯӯт батрулх эрк биш керг, нег мöслгсн документ дигдж кедж авлгъна тускар энӯнä бийнинь бмн төр тäвсмн. Эн документднь организацин кех, кӯцäх төрмӯд болн принципс келдж цääлгъгдх, бас тер мет тӯӯнä ӯлдврин кемджäнь тогтагддж авгдх бääсмн.

СЭВ-н XII-ч сессий, Советин устав болн терӯнä зöвин кӯчнä, привилегин болн иммунитетин туск конвенц батлдж авв. Олн зӯсн государствс экономическ халхд ни ӯлддгин туск кесг олн документс, нарт делкäн зöвин ил керг-ӯлдврт темдгтä. Ӯлгӯрлхд, кемр «олна рынк» гидг төр ӯдäсн Римск бооцаг социалистическ государствсин нег-негидäн экономическ дöнъ кӯрглгынä Советин уставла дӯнъцӯлхлъ эн хойр документин хоорнд их гидг гӯн там бääхнг олдж илдкхд кӯчр биш.

«Олна рынк» дотр-дундин сöрӯд харшлтсарн шуучдж салвлгдна: энӯнä ханьд орджах орн-нутгуд, олна ни экономическ политикин тускар хоорндан бооцдж ӯгцдж чадцхахш. Эн орн-нутгудт эзнътджäх онц эдӯдин собственность тедниг онцлдж салгъад, нег-негнӯрнь сöрлцӯлдж харшлулна. «Олна рынк» — нарт делкäг болн Европиг экономическ райодт заагдж салгъад эвдсн, хаалгъата бӯтӯ экономическ блок болджана, тер райоднь болхла, нег-негнäсн бас салгъгдад, баттагъар тееглäтä бääнä. Эн тоот «олна рынкин» юридическ сӯрнь болджах Римск бооцадд чигн келгджäнä.

Нег-негидäн экономическ дöнъ кӯрглгынä Советин устав гисн — төрӯц талдан керг. Тер, Советд орлцджах государствсин кӯцц ӯдл зöвин, кели ämтнä сä хääлгынь кӯндлгынä, нег-негидäн олзта боллгъна болн нег-негидäн ӯрин дöнъ кӯрглгынä принципиг батраджана. СЭВ-д орлцач орн-нутгудт ни тäвсн, ӯрӯн цевр нег кӯсн бääнä, тернь: эн орн-нутгудт социализм болн коммунизм тосхлгън, цуг нарт делкäд батта төвкнӯн бääдл тетклгън мöн.

Энӯнä ирлцӯлдж, СЭВ цуг орн-нутгудла, теднä общественн болн государственн стройаснь йилгълт угагъар, ӯдл зöвтä бääлгынä, нег-негидäн олзта боллгъна болн дотр-дундин кергӯдт эс орлцлгъна улд, экономическ залгълдас делгрӯлхдäн белн. Принципиг болн кех, кӯцäх төрмӯдиг хувадж даалгъад зöвшäрäд, устав бичätä бääх даалгъврмудиг бий деерäн авхдан зöвшäрсн, Европин талдан чигн орн-нутгудиг СЭВ-д орулдж авлгъ ил секätä бääнä. СЭВ-н кех, кӯцäх төрмӯднь болн принципснь ООН-а кех, хӯцäх төрмӯдт болн принципст кӯцддäн болн бӯклдäн туслцдж ирджäнä.

Шин уставиг государствс-орлцачир батлдж авцхахин. Тиигдг болвчн, ил ӯнидäн болхла, терӯнä цуг голлгч положеньснь СЭВ-н кöдлмшт ин йовудт ода нам олзлгджана. Советин ода болсн сессий — терӯнä уставин положеньснь, ӯдл зöвин тускар, нег-негидäн олзта боллгъна болн нег-негидäн ӯрин дöнъ кӯрглгынä тускар медӯлдг тоотст шин, ӯлӯ гидг сäн ӯлгӯрнь болджана.

Сессий, промышленностин эрки чинртä зäрм änъгст, ӯлгӯрлхд, химическ промышленностьд болн машин тосхлгынд производствсиг цаарандн бас чигн шишлнъгдӯллгынä тускар шинджр батлдж авв. СЭВ-н зäрм орн-нутгудар, ӯлгӯрлхд, Албаньд болн Болгарт, металлургическ сырьен кöрнъгнь икдӯлгдхин гидж темдглгдж авгдв. Сессийд онц оньг, бнътä металлургийин делгрлтд болн эн халхд цаарандн шишлнъдӯллгынд, дакад тер мет, кöлгн-кӯчнä төрмӯдт тусхагдв.

Тегäд, СЭВ-н XII-ч сессий, кӯчкöлсн нарт делкäн социалистическ кевäр хувалгынд цаарандн делгрлт теткджäх кесг шинджр батлдж авв. Эн хувалгын, зуран кемджäнä дигдарагъар, энӯнд орлцджах цуг орн-нутгудин сä хääлгынь хäлäдж дöнъндж кӯцägнä. Бас тер мет, СЭВ-н орн-нутгудар гинги болн хот-хоолин промышленность делгрӯллгынӯр эврӯлгддж авгдсн кесг төрмӯд таасгдв. Эн төрмӯд, тер орн-нутгудин олн ämтнин дучу .уга алит джиргълин материальн белтинь тӯргдӯлхäр тäвгдв. Ӯлгӯрлхд, зер-земш болн темс тäрдж асрдж авхд газр-усна агъу их эв-аргъта орн-нутгуд, бöрхн джилмӯдин эргцд тедниг гаргъдган болн газадин ордухур йовулдган икäр бöдлӯлхин.

Аш сӯӯлдинь сессийд орлцачир, СЭВ-н цаарандк кöдлмшин, иргчäн олзта-туста зурц темдгдж авцхав. Ода цуг социалистическ орн-нутгудар, 1965-ч джилин цаарандк цагин эдл-ахун делгрлтин иргчин зурас дигдж кедж авлгъна халхар кöдлмш кегддж йовна. СЭВ эн кöдлмшт бас орлцхин.

Нег-негидäн экономическ дöнъ кӯрглгынä Советин Софийск сессийд, социалистическ орн-нутгудин экономик делгрӯллгынд болн баталгынд, магъдллгын уга, их гидг чинр зӯӯхин. СЭВ-д орлцач орн-нутгуд нег-негидäн дöнъ-нöкд болдж, хамцсн нег ни багари, нег мöслгсн төрӯрн —төвкнӯн бääлгынӯр болн социализмӯр йовдж йовцхана.

ХУУЧН ПОЛИТИК ШИН БÄÄДЛД

Софийд болсн сессийлä минь нег цагла гишинъ, Европин талдан нег захднь — Парижд, онъгдан хург болв. Болонск моди заагт минь шинъкäн тосхлтинь дуусн, долан давхр шин герт, декабрин 15-с авн 17 кӯртä, НАТО-н арвн дöрвн орн-нутгудин министрмӯд сӯӯр болдж хургт цуглрцхав. Энинь, эн дääнä-политическ блокин с о в е т и н дарани сессий бääсмн.

Сессий дегд öргиджтä, байртагъар эклгдв. Оптимистическ ӯтмӯд келгдв; нам талин шинджлäч кӯӯнд,— НАТО-д энъгдäн анъхун тагчг бääдл бääнä,—гидж медгдм болв. Тиим авц-бäрцтäгъар НАТО-н сессийин товчлгч коммюникень чигн диглдж кегддж. Коммюникелä ирлцӯлдж, сессийд орлцачир, «Атлантическ блокд» эврäнь иткдг ицлäн нет дугъар батлджана.

Болвчн, ӯнн ил бääдл, Атлантическ блокин залгч эздӯд худлахар сääхрӯлдж ӯзӯлхäр «седсн зургла унъгарнь сöрӯцдж харшлна. Кемр НАТО-н сессийин ашмудиг нам протокольн халхарнь чанъгъ кевäр авад хäлäхлä, тер бийнь теди ирлцнъгъӯ биш кевäр ӯзгдджäнä. Эврäн тоолвр кецхäтн. Сессийд кесг олн төрмӯдäр кӯӯндвр болв: агъу их кӯчтä «Атлантическ атомин чидлмӯд» тогталгын, энинь Деед Германиг атомин зер-зевäр агслгъиг гӯджрдж кӯцäхäр седджäх американин гардгч улсин седлгынä зöвäр их девснъгд залгълдата; НАТО-н «харелтин гӯджрлтд» европейск орн-нутгудин орулдж бгдг «тäвциг» икдӯллгын; НАТО-д болсн, ӯлгӯрлхд, Соединенн Штате болн Франц хоорнд болсн сöрӯд хäлäцс. Болв, эн төрмӯдин негäрнь чигн сессий шинджр авч чадсмн уга. Деер келгдсн цуг төрмӯдäр кӯӯндвр келгын «иргч цагур» саагдв. Тегäд, сессийн, атлантическ ни-ницнъгъӯгъäр бääлгъ бӯрдäтъäчирин тоолдж санджасн, эн бääдлиг батллгъна төриг кӯцäдж чадсн уга. Тиигх биш, нам хäрнь, атлантическ орн-нутгуд хоорндк сöрӯд харшалтта хäлäцс бас чигн улм гӯӯдв.

Ода деед ӯзгин бар, Парижск сессийин эс кӯцлдснä учр-утхинь болн Атлантическ блок бийнь ӯздж медджäх кӯчр кӯнд бääдлин учр-утхинь хääджäнä. Ухан-тоолврин их зунь негнӯр ирнä: нарт делкäн бääдлд темдглгдсн хӯврлтслä эн блокин политик эвцлддж болшгогъар харшлдж сöрӯцлгынӯр ирснд НАТО-н кризисин учр-утхинь бääнä.

Ил ӯнäр болхла, нарт делкäн öдгä цага бääдлнь болджахнь —чиннртä бääдл темдгтäгъар джööлрлгын, советск-американск хоорндк бääдлд дулаарлгын ӯӯдлгын, зер-зевиг агслгынас цуг делгӯ гаргългынур энъгдäн зӯтклгын мöн. Цуг эн тоотс, зер-зев икäр кедж гаргългына политик татгч улсиг келх ямаранчн ӯгäсн хагъцулна. «Политическ болвчн, дääнä болвчн халхд кели ämтнä болн нарт делкäн ӯӯлдврмӯд НАТО-н бинäс кегч кӯӯндврт орлцна», — гидж англин «Манчестер гарднан» газет ашлвр кеджäнä. Францин «Дофине либер» гидг газет иигдж герелджäнä: «Кемр ӯг чиннртä бääдлин сулдуллгына тускар келгджäхнä энинь тегäд зер-зевиг агслгынас цуг делгӯ болн хäлäдж-шинджлдж гаргългынур авч ирх зöвтä болхла, ягъад зер-зевäр агсгдджахмб? гисн нег-негидäн тоолвр НАТО-н чледин их зуугъин бääх бääдлд эрки чинр зӯӯджанä». НАТО-н зäрм члед бийдäн эн сурвр öгсн деерäн, хäрнь нам терӯнд цагин авц-бäрцäр дахулдж, ил тодрха хäрӯ öгцхäнä. Ӯлгӯрлхд, Бельгий дäänд церглгынä болзгиг хасад, дäänä төрт гаргъдг эврäнинь гаругъан хаслгына тускар ухалджана.

Тегäд минь нин бääдлд НАТО-н сессий хурагдсмн. Терӯнä гардачир, хäрнь, ода болджах хӯврлтсин тускар ухалго бääдж чадсн уга НАТО-н ӯӯлдäчирин, олна нӯӯрт келсн ӯгмӯдин авц-бäрцнь урдидан дорхнь, зöвäр номгын болв. Теди, зер-зевиг агслгынас гаргългына тускар чигн, ни зерг-тегш бääлгынä тускар чигн, «төвкнӯн бääлгынӯр Советск Союзд йоста гидг зӯтклгын бääдгчин гисн, теднä ода тоолджах тоолврин тускар чигн келцхäв. Нам товчлгч коммюникеднь чигн, Деед ӯзгин, дöнäн тäвсн төрнь — зер-зевиг агслгынас цуг делгӯ болн хäлäдж-шинджлдж гаргългын болджана гидж бичгддж.

Болв тер тоотнь — олна нӯӯрт келсн ӯгмӯд бääсмн. Хаалгъата аседаньст болхла, төрӯц талдан төрмӯдин тускар кӯӯндвр болсмн, тернь —зер-зевиг икäр гаргългынг цаарандн шунмгъадулхд, шин бääдд буурчах хуучн политикиг цаарандн кехд тäвгдсн төрмӯд бääсмн.

ЭРК БИШ КЕГДХ ДӮНЪЦӮЛЛГЪН

Тегäд, нег долан хонгин эргцд— хойр совещань. Негнь—Софийд, нааднь — Парижд. Негнь — социалистическ орн-нутгудин совещань, нааднь — деед ӯзгин капиталистическ орн-нутгудин. Зäрм дӮнъцӮллгын келгын эврäн бийнь сурдж гарч ирджäнä.

Софийд болсн совещань, төвкнӯн бääлгынä ӯӯдäгч кӯч-кöлснä, промышленностин болн селäнä эдгахун делгрлтин, социалистическ государствсин олн ämтнä бääхтä джиргълин бöдллтин туск төрмӯдт нерäдгдсмн.

Парижд болсн совещань болхла, их зуудынь, зер-зевäр агслгынг улм икдӯлгынä, Европиг атомин зер-зевäр агслгына төрмӯдäр кӯӯндвр кев. Худлго, сессийин бӯрдäгъäчир, теднä бийсиннь сессий бас, төвкнӯн бääлгынä керг-төрт цергджäнä гидж зöнъг тархав. Теди нам, НАТО-н орн-нутгудар зер-зев икäр гаргъгын, Дорд ӯзг болн Деед ӯзг хоорнд кегч кӯӯндврт, тер тоод зер-зевиг агслгынас гаргългына туск кӯӯндврт диилвр теткхин төлä кергтä болджана гидж герчлцхäв... Эн магъдллгъта тезис, кӯӯндвриг кӯцмджтä болгъхин төлä, «чидлмӯд ӯдл болдгиг» теткх кергтä гисн тоолврар цääлгъгджäнä.

Болв ним-ним зäль-мек генн улс-ас нань кен кӯӯг төбрӯлдж зӯӯлгдж чадх? Парижд болсн кӯӯндврмӯд, төвкнӯн бääлгынӯр зӯтклгäр биш, зуг «кинтн дääг» хадгалад бääгъäд бääх седклтä Деед ӯзгин дääч, деермч улсин тоолврар кишлгддж кегдсмн. Эн, керг-ӯӯлдврин ил ӯнäр болхла, «кӯч ӯзӯллгынä» политикин хäрӯ эрглгын болсмн.

Чиннртä бääдл джööлрӯллгынä öдгä цага бääдлд, зер-зев икäр кедж гаргългын, олн ämтнä ухан-седклä ирлцдж чадшго. Тиигх биш, хäрнь, төвкнӯн бääдл батллгына төлä тäвгдсн зурас болн шинджрмӯд их гидг таастагъар т о с д ж авгдад бääнä. Минь э н у ч р а р чигн нарт делкäн общественность, П а р и ж д сӯрлдж цуглрсн, кинтн дäänä стратегмӯдиг их гидгäр бурушадж гемшäгъäд, Софийд батлдж авгдсн шинджрмӯд төвкнӯн бääлгынä керг-төрт их сäн чинр зӯӯджäхиг дурлдж темдгдджäнä.

Иргч цаг дäänä политикд биш, төвкнӯн бääлгынä политикд нерäдгддж-нä — болад давсн хойр совещанä дигмӯд эн тоотин тускар келджäцхäнä.

В. ЗАГЛАДИН.

Редактор Д. М. МУКЕБЕНОВ.